CUPRINS

PARTEA ÎNTÂI

Introducere 7

Capitolul I
Casa morților 13

Capitolul II
Primele impresii 32

Capitolul III
Prima lună 53

Capitolul IV
Cunoștințe noi. Petrov 72

Capitolul V
Prima lună 93

Capitolul VI
Isaifomici. Baia. Povestea lui Baklușin 111

Capitolul VII
Cunoștințe noi. Petrov 129

Capitolul VIII
Oameni neînfrânați. Luka 144

Capitolul IX
Isai Fomici. Baia. Povestea lui Baklușin 153

Capitolul X
Crăciunul 172

Capitolul XI
Reprezentația 191

PARTEA A DOUA

Capitolul I
Spitalul. 216

Capitolul II
Vara 232

Capitolul III
Urmare. 251

Capitolul IV
Bărbatul Akulinei (Povestirea unui ocnaș) 273

Capitolul V
Plângerea 286

Capitolul VI
Dobitoacele din temniță. 307

Capitolul VII
Plângere? 322

Capitolul VIII
Prietenii 345

Capitolul IX
Evadarea 363

Capitolul X
Ieșirea din ocnă 381

PARTEA ÎNTÂI

INTRODUCERE

Pe întinsul depărtat al Siberiei, prin șesurile, plaiurile și pădurile nesfârșite, întâlnești din loc în loc câte un orășel cu o mie, cel mult două mii de locuitori, durat numai din lemn, cu case de bârne și garduri de scânduri, cu câte două biserici – una înălțându-se în mijlocul orașului, cealaltă la cimitir – așezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decât cu un oraș adevărat. De obicei, în aceste târguri, ca să le zicem așa, mișună o mulțime de funcționari: ispravnici, zapcii, judecători și dregători de tot felul, cu liota de subalterni în jurul lor, precum și nenumărați alți slujbași de toate rangurile.

Pentru a îndulci, pesemne, iernile prea lungi și prea geroase, slujbele la stat țin de cald în Siberia funcționarilor aciuați pe acolo. Locuitorii sunt oameni așezați, fără niciun fel de pretenții liberale, oameni pe care nu-i tulbură gândul unor schimbări înnoitoare; rânduielile sunt vechi, trainic înrădăcinate și consfințite de vreme. Funcționarii, care pe bună dreptate alcătuiesc aici protipendada și țin locul nobilimii siberiene, sunt fie oameni din partea locului – siberieni de baștină –, fie veniți de prin Rusia, îndeosebi din cele două metropole, atrași de ispita unor lefuri mai mari, a unor îndoite indemnizații de deplasare și de perspectiva unor avantaje și mai ademenitoare.

Cei mai înțelepți dintre ei, cei care au dibuit secretul vieții și, prinzând pulsul situației, au știut să dezlege problema propășirii, rămân mai totdeauna în Siberia și se cufundă cu nădejde în felul de trai al târgului. Belșugul roadelor dulci pe care le culeg cu timpul îi răsplătește cu prisosință. Alții însă, oameni ușuratici și care nu se învrednicesc a dezlega această mare taină a vieții, încep curând să se plictisească

și să se întrebe cu amară părere de rău cum de-au putut să se prostească într-atât și să alerge cale de poște ca să se îngroape în pustietatea asta. Așteaptă cu nerăbdare să se scurgă cei trei ani, cât sunt obligați după lege să rămână acolo, căutând să-și omoare timpul, pentru ca imediat după împlinirea termenului legiuit să-și ceară mutarea și să se întoarcă acasă, hulind și blestemând Siberia. Dreptate însă nu prea au, căci nu numai din punctul de vedere al avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar și din multe altele Siberia e o țară a bucuriei. Clima e admirabilă; negustorii sunt primitori și cu dare de mână; printre băștinași se găsesc așijderi destui oameni înstăriți și ospitalieri. Domnișoarele sunt ca niște bobocei de trandafiri, caste și rușinoase nevoie mare. Vânatul dă buzna pe străzi și numai că nu se izbește de pușca vânătorului. Șampania curge gârlă, icrele sunt delicioase, solul rodește recolte îmbelșugate… într-un cuvânt, e un pământ binecuvântat, ale cărui rosturi însă omul trebuie să le cunoască și, ce-i drept, în Siberia, mulți se pricep să-l rostuiască cu destulă iscusință, trăgând foloase cu o râvnă neasemuită.

Într-unul din orașele acestea, pline de voie-bună, de îndestulare materială și tihnă sufletească, cu locuitori sfătoși, de treabă, și care mi-a lăsat o amintire de neuitat, am întâlnit un fost deportat, pe Alexandr Petrovici Goriancikov. Născut într-o familie de nobili, moșieri din Rusia centrală, fusese osândit la muncă silnică de gradul al doilea pentru că își omorâse nevasta. După ispășirea pedepsei de zece ani la ocnă, își duce traiul cuminte și nebăgat în seamă printre coloniștii din orășelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori al unei volostii din apropiere, dar stătea în oraș, unde-și putea câștiga existența cu meditațiile. Prin orașele Siberiei pot fi văzuți adeseori meditatori dintre foștii deportați, care trăiesc din lecții predate pe la familiile mai înstărite. Sunt primiți cu bunăvoință, fiindcă îi învață pe cei mai tineri limba franceză,

atât de trebuincioasă în viață, și pe care, fără ei, în colțurile acestea îndepărtate ale Siberiei, oamenii nici n-ar avea de unde s-o cunoască. Pe Alexandr Petrovici l-am întâlnit întâia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi și merituos slujbaș, care își pusese mari nădejdi în cele cinci fete ale sale. Acestea luau de patru ori pe săptămână lecții de la Alexandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecția. Înfățișarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om slab și neobișnuit de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tânăr: să fi avut cel mult treizeci și cinci de ani. Umbla totdeauna curat îmbrăcat, după moda europenească. Când îi vorbeai, te privea țintă, foarte atent, îți asculta fiecare cuvânt cu o politețe rece, căutând parcă să-i pătrundă tot tâlcul adânc, ca și cum întrebarea l-ar fi pus în fața unei enigme ce se cerea dezlegată ori urmărind să-i smulgă o taină, pentru ca până la urmă să dea un răspuns scurt și precis, dar își cântărea într-atâta fiecare vorbă, încât la un moment dat începeai să simți o jenă inexplicabilă și te grăbeai tu însuți să pui capăt discuției. L-am întrebat cu acel prilej pe Ivan Ivanîci ce crede despre el; mi-a spus că Goriancikov duce o viață austeră, ireproșabilă și că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredințat educația celor cinci fete ale sale; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învățat, citește mult, dar e scump la vorbă, încât e aproape cu neputință să-l provoci la o convorbire mai intimă. Unii susțineau că e pur și simplu nebun, grăbindu-se totuși să adauge că aceasta n-ar fi de fapt cine știe ce meteahnă și că mulți dintre cetățenii de vază ai urbei ar fi oricând dispuși să-l ajute și să-l sprijine cu o vorbă bună, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiții ș.a.m.d. Se crede că are o sumedenie de rude în Rusia, dintre care unii erau poate oameni influenți; toți știau însă că din clipa deportării el tăiase toate punțile și refuzase cu încăpățânare să mai înnoade vreo legătură cu lumea sa, că, într-un cuvânt, procedase în mod conștient împotriva intereselor sale. De

altfel, toată lumea la noi cunoștea povestea vieții acestui om; toți știau că-și omorâse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie, și că se denunțase el însuși, dându-se pe mâna justiției, ceea ce-i ușurase mult pedeapsa. Astfel de fapte sunt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Și totuși, acest om ciudat se ținea mereu departe de lume și nu se arăta decât atunci când trebuia să se ducă la vreo lecție.

La început nu-mi atrăsese atenția în mod deosebit; mai târziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă luare-aminte; stăruia în el ceva enigmatic; ascundea, desigur, o taină. Dar era cu neputință să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintâi datorie, dar răspunsurile lui mă stânjeneau oarecum și-mi era penibil să-mi continui întrebările; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau totdeauna pe chipul lui o expresie stranie de suferință și istovire. Îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieșit împreună de la Ivan Ivanîci. Îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o țigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz; se zăpăci de-a binelea, bâigui câteva cuvinte neînțelese și, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mânie, o rupse la fugă în direcția opusă. Am rămas nespus de mirat. De atunci, de câte ori mă întâlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut; ceva mă atrăgea la el, așa că după o lună mă înființai, cu totul pe neașteptate, acasă la dânsul. Am procedat, firește, fără tact și cam nechibzuit. Locuia la marginea orașului, în casa unei bătrâne, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiță de zece ani, zburdalnică și drăgălașă. În clipa când am intrat pe ușă, Alexandr Petrovici tocmai o învăța din cartea de citire. Când mă văzu, se tulbură grozav, de parcă l-aș fi prins asupra cine știe cărei fapte rele. Zăpăcit, se ridică în grabă și rămase nemișcat, privindu-mă cu ochii holbați. În

sfârșit, ne așezarăm pe câte un scaun. Îmi urmărea bănuitor privirile, ca și cum se aștepta să surprindă în fiecare dintre ele un anume gând tăinuit. Mi-am dat seama numaidecât că era un om bănuitor din fire, de o susceptibilitate bolnăvicioasă, și că suferea pesemne de mania persecuției. Mă privea cu dușmănie, de parcă ar fi vrut să-mi spună: „Dar nu mai pleci odată?" Încercai să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orășelul nostru, punându-l la curent cu ultimele noutăți, dar el se eschiva cu încăpățânare de la orice discuție, zâmbind cu răutate și mărginindu-se la răspunsuri monosilabice; constatai cu acest prilej că nu era la curent cu noutățile îndeobște cunoscute de toată lumea și că nu avea nici măcar dorința să le afle. Îi vorbii apoi de ținutul nostru, de nevoile lui; mă asculta în tăcere, uitându-se țintă în ochii mei cu o privire atât de ciudată, încât începu să-mi fie rușine de toată convorbirea aceasta; și totuși, era cât pe-aci să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de cărți și reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poștă.

Le învălui într-o privire lacomă, dar își schimbă pe dată gândul, refuzând să le ia, sub cuvânt că n-are vreme să citească. În sfârșit, hotărâi să pun capăt acestei vizite penibile și cum mă văzui afară simții că mi se ia o piatră de pe inimă. Îmi dădeam seama rușinat că a fost o nesimțire din parte-mi să dau buzna în singurătatea unui om, a cărui unică dorință era, poate, aceea de a trăi cât mai departe de lume. Băgasem de seamă că avea prea puține cărți; prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Și totuși, în vreo două rânduri, trecând cu trăsura foarte târziu prin fața locuinței lui, văzusem ferestrele luminate. Ce îl făcea oare să vegheze toată noaptea până aproape de ziuă? Scria, poate? Iar dacă așa era, ce-ar fi putut să scrie?

Împrejurările mă siliră să lipsesc din oraș vreme de aproape trei luni de zile. Întorcându-mă acasă abia în iarnă, aflai că Alexandr Petrovici a murit și că nu voise nici măcar

în ceasul din urmă să cheme un doctor. Lumea din oraș îl și uitase. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecât cunoștință cu gazda lui, cu gândul să aflu de la ea cum își petrecuse vremea chiriașul și ce anume scria. Pentru douăzeci de copeici, ea îmi aduse un coș plin cu hârtii rămase de la răposat și-mi mărturisi că două caiete le rupsese ca să aibă cu ce aprinde focul. Era o femeie posacă, tăcută și n-am izbutit să aflu mare lucru de la ea. N-a fost în stare să-mi spună nimic mai interesant despre chiriașul ei.

Din răspunsurile pe care mi le-a dat cu multă zgârcenie, reieșea că acesta nu lucra aproape nimic și că luni de-a rândul i se întâmpla să nu-și arunce ochii pe o carte ori să ia în mână condeiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lung și în lat prin odaie, frământat de gânduri; câteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce află cum o cheamă; în ziua de sfânta Katerina se ducea la biserică și dădea un acatist pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau și nu primea pe nimeni; din casă nu ieșea decât atunci când se ducea să dea lecții; până și la gazda lui se uita posomorât și încruntat, când, o dată pe săptămână, aceasta venea să-i deretice odaia; în cei trei ani cât stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nicio vorbă. O întrebai pe Katia dacă-și amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută, își ascunse fața în mâini și, întorcându-se spre perete, izbucni în plâns. Carevasăzică omul acesta știuse să se facă iubit cel puțin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hârtii cu mine și toată ziua aceea o petrecui cercetându-le. Cea mai mare parte din ele erau cu totul lipsite de interes: niște hârtii fără însemnătate sau caiete cu exerciții de caligrafie ale elevilor. La urmă, îmi căzu în mână un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere măruntă. Cine știe când și în ce împrejurări fusese aruncat de către autor și dat uitării. Era o descriere amănunțită, dar foarte incoerentă, întreruptă pe alocu-

ri, a celor zece ani petrecuți de Alexandr Petrovici la ocnă. Uneori povestirea era urmată de fraze confuze, pline de amintiri ciudate, haotice, scrise la repezeală în rânduri neregulate, febrile, ca sub puterea unei cerințe imperioase.

Recitii de câteva ori aceste crâmpeie și rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipă de nebunie. În schimb, însemnările ocnașului, *Scenele din Casa morților*, cum le numește el însuși la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desăvârșire nouă, necunoscută până atunci, ciudățenia anumitor fapte, în sfârșit, unele note și reflecții originale asupra acestei lumi interlope mă făcură să zăbovesc tot mai des asupra unor pasaje, pentru ca, la urmă, aproape captivat, să le parcurg în întregime cu cea mai vie curiozitate. E cu putință să mă fi înșelat. Drept probă, aleg pentru început numai câteva capitole din aceste însemnări și le supun aprecierii cititorului…

Capitolul I
CASA MORȚILOR

Temnița noastră se găsea în marginea cetății, lângă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbești cu ochiul în lumea din afară, nu ți se arăta decât un petic de cer și o movilă înaltă de pământ, acoperită cu scaieți și buruieni, pe al cărei creștet santinelele se plimbau ziua și noaptea înainte și înapoi, în pas măsurat, de-a lungul întăriturii, și fără să vrei te încerca gândul amar că vor trece ani după ani și în scurgerea lor nesfârșită te vei întoarce mereu la câte o crăpătură dintre bârnele cu vârfuri ascuțite și vei vedea aceeași întăritură, aceleași santinele și același petic de cer – nu cerul de deasupra temniței, ci cu totul